

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
ФАКУЛЬТЕТ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА МУЗЕЙНО-ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кваліфікаційна робота

на тему:

**Музеалізація туристичних локацій околиць Старого
Салтова, ревіталізація історико-археологічного музею-
заповідника «Верхній Салтов» імені В. О. Бабенка, як
підґрунтя для розвитку місцевої, територіальної
громади**

Здобувача вищої освіти

другого освітнього рівня (магістр)

спеціальності 027 «Музезнавство,
пам'яткознавство»

освітньої програми «Музеефікація
історико-культурної спадщини»

Явнікова Максима Олександровича

Науковий керівник: доктор
філософських наук, доцент,

Сошніков Андрій Олександрович

Рецензент: канд. істор. наук, доцент,
завідувач відділу археології ХІМ імені
М. Ф. Сумцова

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ІСТОРИЧНА ДОВІДКА	6
1. Культурна спадщина Старого-Салтова.....	6
2. Матеріальна культура.....	10
РОЗДІЛ ІІ НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ ВИСТАВКИ «САЛТІВСЬКА КУЛЬТУРА – ЛОКАЛЬНА КУЛЬТУРА ХАЗАРСЬКОГО КАГАНАТУ»	
1. Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої виставки.....	17
2. Наскрізні проблеми.....	18
3. Архітектурно-художній образ експозиції.....	18
РОЗДІЛ ІІІ ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА	20
1. Довгостроковий проєкт.....	20
2. Короткостроковий проєкт.....	30
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	41
ДОДАТОК	45

ВСТУП

Актуальність даної роботи полягає в тому, що під час російсько-української війни околиці Старого Салтова, а також і саме місто сильно постраждали через військові дії. У селі Верхній Салтів розташований важливий археологічний комплекс, який входить до державного реєстру нерухомих пам'яток України - історико-археологічний музей-заповідник "Верхній Салтів". Цей заповідник має статус пам'ятки міжнародного значення. Але під час бойових дій, музей був зруйнований, а колекція частково втрачена. Зазнав пошкоджень також і сам археологічний комплекс.

Беручи до уваги те, що дана територія дуже цікава з погляду розвитку туризму, має низку археологічних пам'яток та цікавих природних локацій, дуже важливо приділити увагу саме їх відновленню та розвитку, який у свою чергу міг би зіграти важливу роль для відновлення всієї громади Старого Салтова.

Об'єкт даної роботи - дослідження музейними засобами пам'яток салтово-маяцької археологічної культури як локального напрямку культури Хазарського каганату.

Предмет – дослідження музейними засобами пам'яток салтово-маяцької археологічної культури, що зберігається у фондах історико-археологічного музею-заповідника «Верхній Салтов» з використанням існуючої літератури, оповідань місцевих жителів, за для локалізації і систематизації історичних та природних локацій, а також [ревіталізації](#) історико-археологічного музею-заповідника «Верхній Салтов».

Мета дослідження полягає в тому, щоб за допомогою наукових досліджень, публікацій археологів, які вивчали дану культуру в різні часи, а також музейних предметів які вдалося евакуювати, представити салтівську культуру у новому, сучасному відновленному музеї, відновити інтерес до СМК культури, створити експозицію, яка відповідає вимогам сучасності та соціокультурного життя суспільства. Впровадити різноманітні форми

музейної комунікації і маркетингові підходи, щоб привернути ще більше відвідувачів до музею.

Для досягнення поставленої мети передбачається виконання наступних **завдань:**

- Вивчити та систематизувати джерела та літературу з теми дослідження;
- Викласти результати наукового дослідження проблеми у формі історичної довідки;
- Розробити виставку салтово-маяцької культури, як локальної культури Хозарського каганату;
- Розробити освітньо-педагогічну програму з урахуванням виставки.

Наукова новизна – на базі збірки історико-археологічного музею-заповідника «Верхній Салтов» розроблено освітньо-педагогічну програму для студентів 1 курсу музеєзнавців. Ця робота також сприятиме подальшому розвитку наукової концепції виставки, її тематичного плану та створенню постійної експозиції «Хозарський час на Слобожанщині».

Джерельна база представлена нотатками арабських купців й дипломатів (Аль-Масуді, "Книга паралельних доріг"), свідченням візантійських авторів (Прокопій Кесарійський, "Війна з готами"), даними руських літописів («Слово о полку Ігоревім»). Історіографічну базу даної роботи складають, археологічні дослідження які проводив на початку ХХ ст. В.О. Бабенко. Протягом ХХ ст. розкопки очолювалися С.А. Семеновим-Зусером, Ю.В. Кухаренком, І.П. Костюченком, Д.Т. Березовцем, С.О. Плетнєвою, А.Т. Брайчевською, А.М. Шовкопляс, В.К. Міхеєвим, Б.А. Шрамком, Ю.В. Буйновим, А.В. Кригановим, А.Г. Николаєнком, Г.Є. Афанасьєвим, останнім часом дослідницькі експедиції проводили такі науковці як В.В. Колоди, В.С. Аксьонова, Г.Є. Свистуна та В.І. Квітковського. Артефакти салтово-маяцької культури, окрім історико-археологічного заповідника "Старий Салтов"

містять також фонди й експозиції Харківського історичного музею імені М. Ф. Сумцова, Археологічного музею Харківського національного університета імені В. Н. Каразіна, Зіміївського краєзнавчого музею, інших районних краєзнавчих музеїв Харківщини.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

1. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА СТАРОГО-САЛТОВА

Старий Салтів знаходиться на правому березі річки Сіверський Донець, після закінчення будівництва дамби біля села в 1964 р., було створено Печенізьке водосховище, як його це називають місцеві Печенізьке море, чи Харківське море, завдяки такому географічному положенню це дуже мальовничий край із привабливими природними локаціями.

Територія Старого Салтова (перша назва Нижній Салтів) була заселена с давніх часів, про це свідчать археологічні знахідки, які були зроблені поблизу селища. Знаходять тут і сліди трипільської культури, а також сліди життєдіяльності скіфів і хозар. Розкопки, розпочаті у [1900](#) р. на правому березі [Сіверського Дінця](#), виявили могильник та городище VIII-X ст. В результаті подальших досліджень археологи дали особливу назву цієї культури – Салтівська.

Салтівська культура або Салтівсько-Маяцька культура (датується приблизно 700—1000 рр. н. е.) — [археологічна культура](#) залізної доби, що виникла у народів [Хозарського каганату](#) під час їх переходу від кочового способу життя до осілого і загинула під ударами [печенігів](#) на початку [X](#) ст.

Ця археологічна культура виникла серед народів Хозарського каганату, переважно в лісостепу та степу Надзів'я, Подоння, Волго-Донського міжріччя та Передкавказзі, коли вони переходили від кочового способу життя до осілого. Назва отримала похід від могильника, який був відкритий у 1900 р. біля села Верхній Салтів, де також були знайдені руїни великого міста VIII-X ст. з кам'яною цитаделлю та посадом.

В широкому розумінні Салтівська культура визначається як "локальна культура Хозарського каганату". Ця концепція остаточно визначена у роботах С. А. Плетньової, і вона широко використовується у світовій науковій літературі.

Таким чином, Салтівська культура не є незмінно пов'язаною з Верхнім Салтівом, Старим Салтівом або навіть Харковом, де знаходиться найбільший мікрорайон в Україні, відомий як Салтівка. Це скоріше регіональний бренд Харківщини, який, за наявності відповідних державних зусиль, міг би стати національним.

У 370 р. гунни завоювали прикаспійські і донські степи, знищивши або приєднавши до своєї імперії іраномовні племена аланів. Вони продовжували своє переміщення, спустошуючи Приазов'я, Причорномор'я та увірвались до Центральної Європи. Гунська імперія включала багато етнічних груп, від аланських племен на сході до германських племен на заході. Поразка гунів у битві на Каталаунських полях зупинила їх просування на Захід і врятувала європейську цивілізацію від знищення. Після смерті царя Аттіли у 454 р. імперія гунів розпалася, що призвело до нового розвитку кочових народів в східноєвропейських степах.

Серед кочових племен східноєвропейських степів, які згадуються візантійськими та закавказькими хроніками, можна виділити саварів, аварів, болгар та хозар. Всі ці племена були тюркомовними. Хозари були колискою в прикаспійському степу Північного Передкавказзя. Хоча вже в VI ст. хозари були значною силою, східні та візантійські автори частіше згадували ім'я "савіри". У другій половині VI ст. на Азіатському континенті виникла нова держава тюрків – каганат, очолюваний родом Ашина. Під час завойовницьких війн у Закавказзі в середині каганату виникла міжусобна боротьба, яка призвела до краху держави. На її руїнах виникли нові держави – Велика Болгарія і Хозарія. Хозари вважали себе нащадками Тюркського каганату і свого правителя називали каганом.

Хозарський каганат очолив той же тюркський рід Ашина, який заснував нову династію. Етнічні болгары були дуже близькими до хозар, тому Велика Болгарія була включена до складу Хозарії. Частина болгар відкочувала за Дунай, де була підкорена слов'янами. У результаті, виникла феодальна кочова

імперія племен, очолювана хозарським (тюркським) родом Ашина і керована каганом.

На початку середньовіччя в Східній Європі існували кочові тюркомовні племена, такі як савари, авари, болгари та хозари. Хозари очолювали кочову імперію, яка займала степи і передгір'я Дагестану, Кубані, Приазов'я, Північного Причорномор'я та Криму. Проте розвиток держави був припинений вторгненням арабів у VII ст. Арабсько-хозарські війни тривали до середини VIII ст. і спричинили значні економічні втрати для Хозарської держави. Населення було переселене на північ, що призвело до осілости болгар та інших тюркських етносів на донських і донецьких степах. Це переселення стало причиною появи нової культури, найстарішої культури раннього середньовіччя.

Масове осілля на землю та перехід до нових форм господарювання – землеробства та ремесел – призвели до появи культури, яка в історії та археології отримала назву Салтівсько-Маяцька. Ця культура розповсюджувалась на пограниччі Степу та Лісостепу Верхнього Подінців'я і є найстарішою археологічною культурою раннього середньовіччя. Багато вчених-археологів зацікавлені цією культурою через її важливість у Східній Європі та значення для істориків та археологів з багатьох європейських країн.

Ця культура стала об'єктом уваги багатьох археологів з різних країн, коли у басейнах Дона і Сіверського Дінця вчені почали досліджувати відкрите у 1890 р. Маяцьке городище та перші розкопані у 1900 р. катакомби могильника біля Верхнього Салтова (розкопки В.О. Бабенка, В.О. Городцова). Ці пам'ятки і дали ім'я всій культурі – «Салтівсько-Маяцька». Дослідження Салтівсько-Маяцької культури має велике значення для розвитку Старосалтівської громади з кількох причин.

По-перше, вивчення цієї культури дозволяє глибше пізнати історію та культурну спадщину старовинного народу, який колись жив на території сучасного Салтівського району. Це допомагає зберегти історичну пам'ять про

цю громаду та розуміти її внесок у формування сучасного соціокультурного середовища.

По-друге, дослідження Салтівсько-Маятської культури може бути корисним для привернення туристів та розвитку туристичної інфраструктури. Вивчення унікальних археологічних об'єктів та предметів, пов'язаних з цією культурою, може створити нові можливості для культурного та історичного туризму. Це може привернути інвестиції та сприяти економічному розвитку громади.

По-третє, дослідження Салтівсько-Маятської культури може мати значний науковий внесок. Відкриття нових фактів, аналіз артефактів та архітектурних зразків дозволять розширити наше розуміння про історію людства, прогресувати в області археології та антропології, а також сприятимуть формуванню ширшої карти розподілу та розвитку культурної спадщини у цьому регіоні.

Отже, вивчення Салтівсько-Маятської культури не тільки сприятиме збереженню культурної спадщини громади, але і може мати значний вплив на розвиток всієї області, залучаючи туристів, привертаючи інвестиції та сприяючи науковому прогресу.

2. Матеріальна культура

Стародавні мешканці Слобожанщини досягли високого рівня розвитку у ремеслах і домашньому господарстві, яке було спрямоване на виробництво товарів для продажу. Це призвело до систематичного видобування й переробки природних ресурсів, таких як руда, камінь, дерево, кістки, роги та шкури диких тварин.

Чорна металургія і ковальська справа

Археологічні знахідки свідчать про те, що одним з основних видів діяльності племен салтівської культури були чорна металургія і ковальська справа. Для виробництва заліза використовувалися легкоплавкі руди, такі як

лимоніт та піщаник. Геологічна експертиза руди з-під села Верхній Бишкін показала наявність лимонітовизованого піщанику. Великі шари цього матеріалу були виявлені на правому березі річки Сіверського Дінця між Сухою Гомольшею і Нижнім Бишкінем. Урочище Роганина було досліджено у 1970 р., де були знайдені деталі горнів для виплавки заліза. Наразі цей металургійний центр розкопаний повністю, і було виявлено 6 залізовиробних горнів. Це найбільша кількість технічних споруд даного типу на лісостеповій пам'ятці нашого краю. Горни розташовувались на північній частині поселення і мали значну продуктивність, що підтверджується багаторазовістю залізобиробних процесів у кожному і кількістю добутого металу. Особливо великі шари піщанику із лимонітовидним цементом (до 5-6 м) виявлено на правому березі Сіверського Дінця між Сухою Гомольшею і Нижнім Бишкінем. Древні і середньовічні майстри могли знаходити сировину для виготовлення заліза в ярах, які схильні до ерозії, і яких багато в наших краях, а також в річках.

Шкіряна справа, прядіння, ткацтво

Жителі Верхнього Салтова займалися землеробством, скотарством і полюванням, що забезпечувало сировину для розвитку ремесел, таких як шкіряна справа, прядіння, ткацтво, виготовлення повсті. Збереглися лише деякі знаряддя праці цих промислів і залишки тканин, їх відбитки на різноманітних виробках, а також шматочки шкіри і повстяної тканини. Жінки займалися прядінням, ткацтвом і шиттям одягу з отриманих матеріалів, а також виготовленням повсті для покриття каркасу юрт і в якості матеріалу для одягу. Для цього використовували шкіру, шерсть, лляне і конопляне полотно.

Обробка кістки та каменю

Стародавні мешканці займалися обробкою кістки та каменю, що забезпечувало сировину для розвитку ремесел. Вони виготовляли знаряддя

праці з кістки, такі як інструменти для косторізної справи, використовуючи інструменти деревообробного виробництва. Крім того, обробка каменю була окремою галуззю ремесла, яка використовувалася для будівництва фортець, колодязів, поховальних споруд, а також для виготовлення різноманітних предметів, таких як жорна, точильні бруски, рибацькі вантажі та інше. Також виявлено значну кількість артефактів, що свідчать про ремісничу спеціалізацію на обробці каменю, що може бути пов'язано з виправкою чорного металу і гончарним виробництвом.

Ремесло гончарства та кераміки

Одним з найбільш розвинених видів ремесел у ті часи на цій території було гончарство. Аналіз кераміки салтівської культури, знайденої в басейні річки Сіверський Дінець, показав, що деякі посудини ліпилися вручну на нерухомій основі або на рухомій підкладці, а інші виготовлялися на гончарному колі. Більшість посудин виготовлялася на рухомій підкладці та гончарному колі. На обертовій підставці формувалися глечики та кухлі. Гончарна кераміка салтівської культури часто має на дні посудин чіткий відбиток клейма, найчастіше – це вписаний в коло хрест.

Кераміка салтівської культури може бути розділена на наступні групи: кухарську (горщики сірого або бурого кольору з високоякісною технологією виготовлення, з глиною з додаванням шамоту), харчову (сірий і чорно-лощений посуд, такий як глечики, кухлі, горщики, невеликі лощені кубби, миски) і тарну (посуд для зберігання продуктів: горщики-піфоси для сипучих продуктів, амфори і великі глечики для рідини).

Знаряддя праці та прикраси

Знаряддя праці та прикраси, які були виявлені в салтівських поселеннях, відображають специфіку господарської діяльності цього населення. Вони були створені з різних матеріалів, таких як дерево, залізо, кістки, скло та камінь.

Значну кількість знахідок на салтівських археологічних пам'ятках нашої території складають залізні знаряддя праці та металеві прикраси. Залізні знаряддя праці включають в себе коси-горбуші, тесла-мотижки, різці, щипці, пробійники та інші кузнечні інструменти.

До кістяних знарядь праці, які використовувалися в текстильному, шкіряному та гончарному виробництві, належать лошила. Також відомі кістяні ножі для розрізування туш тварин, скребки для видалення жиру та очищення шкіри, голки і шпильки, пряслиця, човники для плетіння сіток. З рогу і кісток великих тварин виготовлялися шийки для бурдюків, які прикрашались рельєфним геометричним орнаментом або стилізованим зображенням рослин, птахів та тварин.

Археологи досить часто знаходять комплекси металевих предметів, які залишились від салтівських скриньок. В похованнях салтівської культури в басейні річки Сіверського Дінця часто знаходяться дзеркальця, виготовлені з бронзи або срібла. Це вироби з центральною петлею, діаметр яких коливається від 5 до 7 см. Зворотня сторона дзеркал прикрашена рельєфними колами, зигзагами, хвилями та різноманітним орнаментом. Також зустрічаються дзеркала з зображенням тварин. Подібні дзеркала зустрічаються в катакомбних захороненнях усіх відомих аланських катакомбних могильників.

Зброя салтівської культури

У суспільстві салтівської культури був окремий прошарок професійних воїнів, до якого входили представники різних соціальних класів. Отримати високі військові звання можна було як завдяки своїм досягненням у військовій справі, так і за своїм соціальним статусом. В.С. Аксьонов у своїх дослідженнях стосовно озброєння салтівського населення прийшов до висновку, що військова функція вже не була загальним обов'язком кожного чоловіка в громаді, а перейшла до представників соціальної еліти; зброя вже

не була атрибутом кожного вільного громадянина, а стала ознакою належності до верхнього класу суспільства.

Зброю салтівської культури часто знаходять у могилах. До цього арсеналу належать шаблі, бойові сокири, наконечники стріл і списів, ножі, а також предмети кінської упряжі, такі як вудила та стремена. Асортимент бойової зброї військових сил Хозарського каганату є досить різноманітним та включає в себе дистанційну зброю (луки), зброю для ближнього бою: колюче-рубляче (мечі, палаші, шаблі), колюче (кинджали, списи), рубляче (сокири), ударне знаряддя (кистень), а також захисне спорядження (кольчуги, шоломи, щити).

Поява бойових прикрас в хозар відбулася наприкінці VII ст. Археологічні дані про застосування кольчуг та шоломів пізніше, в IX-X ст., практично відсутні. Це не дивно, оскільки бойові прикраси мали велику вартість, і змогли дозволити їх собі лише особи з соціально високим статусом у Хозарському каганаті. Загальна ситуація з озброєнням військових сил салтово-маяцької культури є досить різноманітною та добре представленою у наукових публікаціях вчених цього регіону.

Внутрішня та зовнішня торгівля

Розвиток виробництва супроводжувався розширенням торговельних відносин та розвитком зовнішньої і внутрішньої торгівлі. Перші хозарські міста виникали як торгові центри. З Халіфату до Хозарії надходила певна кількість срібних монет, однак археологи досить рідко знаходять ці монети. Ймовірніше, що у той час городище Верхнього Салтова функціонувало як один з торгових центрів. Це підтверджують знахідки скарбів з аббасидськими дирхемами середини VIII ст. 1860 р. Знахідки монет свідчать про можливість існування на території Салтівської громади торгових поселень салтово-маяцької культури.

Торгівля між слов'янським населенням та Сходом до середини IX ст. відбувалася в основному по річці Сіверський Дінець (так званий "хозарський шлях"). Дослідниця історії кочових народів С.А. Плетньова вважає, що

хозарські купці здійснювали транзитну торгівлю. Її імпортними товарами були різноманітні прикраси, такі як сережки, браслети, персні. З півдня хозари отримували різні товари, особливо цінувалися скляні намиста. Частина товарів залишалася в Хозарії, а частина вивозилася до слов'янських земель.

Отже, зростання торгових зв'язків, розвиток зовнішньої та внутрішньої торгівлі сприяло більш інтенсивному розвитку міст і поселень племен салтово-маяцької культури. Знахідки монет того періоду та археологічні дослідження свідчать про те, що у цей період городище Верхнього Салтова функціонувало як один з торгових центрів. Очевидно, що археологічний напрямок, зокрема Салтівська культура, повинен знайти відображення у Стратегії розвитку туризму та програмі розвитку Старосалтівської об'єднаної територіальної громади (ОТГ).

Наприклад, на сесії у ще у вересні 2020 р. на сесії обговорювалася доцільність створити музей «Салтівської культури» на території ОТГ, який став би однією з основних туристичних визначних точок. З цією пропозицією громадська спілка "Сільська Варта", разом із групою прихильників, звернулася до депутатського корпусу, який підтримав ідею. Щодо місця розташування музею (про яке також обговорювалося у вересні 2020 р.), можна просто виділити стару школу для цих потреб".

РОЗДІЛ II НАУКОВА КОНЦЕПЦІЯ ВИСТАВКИ «САЛТІВСЬКА КУЛЬТУРА – ЛОКАЛЬНА КУЛЬТУРА ХАЗАРСЬКОГО КАГАНАТУ»

Існування нації безпосередньо залежить від здібності держави зберігати власну історію, розвивати національно-культурні традиції та виховувати молоде покоління. Музеї грають важливу роль у цьому завданні, оскільки вони зберігають, відновлюють, систематизують і показують цінності історії та культури.

Кожен експонат в музеї є унікальним національним надбанням, яке має велику цінність в тому числі і духовну. Важливо, щоб музейні цінності були доступні суспільству, а не лише залишалися предметами в самому собі. Сучасний музей стає джерелом раритетів, яке органічно вплітається в повсякденне життя, сприяє збереженню культурно-історичного розвитку та відтворенню духовних цінностей.

Що стосується археологічного комплексу Верхнього Салтова та майбутнього музею Салтівсько-Маятської культури в Старому Салтові, важливо зазначити те, що дослідження Салтівсько-Маятської культури може мати значний науковий внесок. Відкриття нових фактів, аналіз артефактів та архітектурних зразків дозволять розширити наше розуміння про історію людства, прогресувати в області археології та антропології, а також сприятимуть формуванню ширшої карти розподілу та розвитку культурної спадщини у цьому регіоні.

Салтівська культура - це регіональний бренд Слобожанщини, який, за наявності відповідних державних зусиль, міг би стати національним. Тому згадані музейні об'єкти будуть цікаві не лише для місцевих мешканців, які є нащадками тих народностей, які жили на цій території і створювали ці цінності, але й для відвідувачів з інших регіонів України.

З цієї причини, на основі великої кількості матеріалів про культуру салтівців, які були досліджені різними науковцями, а також з археологічних

розкопок пам'яток, в цьому проєкті важливо зібрати та систематизувати унікальні предмети того періоду для того, щоб надалі використовувати їх в майбутньої експозиції "Салтівська культура - державна культура Хозарського каганату".

Соціологічні дослідження показують, що з початку російсько-української війни, населення України стало більше цікавитися інформацією про минуле, людей які жили на цій території, специфіку їх життя та побуту. Така необхідність також зумовлена тим, після закінчення війни, вкрай необхідна ревіталізація музею, відновлення, охорона та музеєфікація археологічного заповідника Верхній Салтов.

Історія дослідження хозар та салтівської культури включає широкий діапазон спеціалізованої літератури та джерел, починаючи від дореволюційних до сучасних досліджень. Сучасна література присвячена історичній ролі Хозарії в контексті слов'ян та Русі, розвитку ремесел, економічному та культурному прогресу, а також взаємодії та протистоянню народів, що мешкали на цих територіях у VIII-X ст.

Слобожанщина є об'єктом дослідження, оскільки пам'ятки салтівської культури були поширені на цій території протягом VIII-X ст. Археологічні розкопки на цих землях призвели до виявлення цікавих артефактів та нових відкриттів. Отриманий археологічний матеріал, який виявлено внаслідок нових досліджень, руйнує певні твердження вчених про конфлікти між народами та повністю підтверджує протилежне – взаємне вплив та мирне співіснування слов'ян та хозар. Це підтверджує тривалі та мирні взаємини між носіями салтівської та слов'янської культур, що позитивно вплинули на розвиток як матеріальної, так і духовної сфери життя.

1. Ідейний задум, тематична спрямованість та методологічна основа майбутньої виставки

Мета музею в Старому Салтові полягає у відображенні високого рівня культури - як духовної, так і матеріальної, серед населення епохи салтівської

культури на території Старосалтівської громади. Метою є також показати, як саме територія Пограниччя, з її змішаним впливом різних світових культур, вплинула на подальший розвиток цієї місцевості. Іншими словами, в музеї пропонується відобразити синтез східної та західної культур на території Харківщини, зокрема в Старосалтівській громади.

За профілем - історичний, археологічний, етнографічний;

За типом – скансен. **За метою та завданнями** – навчальна;

За тривалістю – постійна;

За методом побудови – ансамблевий, тематичний;

За принципом – історико-хронологічний;

Жанрові форми музейної експозиції – «Експозиційна меморіальна модель».

Тематична структура музейної виставки "Салтівська культура - державна культура Хозарського каганату"

Розділ 1 Салтівська культура

Тема 1: Процес розвитку ремесел.

Підтема 1: Інструменти та зброя.

Підтема 2: Традиції гончарного мистецтва.

Тема 2: Зовнішня та внутрішня торгівля.

Підтема 1: Використання грошей у торгівлі.

Підтема 2: Виготовлення та прикраси

2. Наскрізнi проблеми

- Проблематика існування Салтівсько-Маяцької культури;
- Конфлікт субкультур: гуни та хазари;

- Становище Салтівсько-Маяцької культури в історичному контексті сьогодення.

3. Архітектурно-художній образ експозиції

Археологічний комплекс, який входить до державного реєстру нерухомих пам'яток України – історико-археологічний музей-заповідник «Верхній Салтів», розташований у селі Верхній Салтів. Цей заповідник має статус пам'ятки міжнародного значення.

У листопаді 1997 р. був створений музей з метою збереження, раціонального використання та музеєфікації цього унікального археологічного комплексу. Експозиція музею була створена на основі археологічних колекцій, переданих Харківським історичним музеєм, а також етнографічної колекції місцевого мешканця Ю.М. Бражника, і розташована у приміщенні сільського клубу площею 375 квадратних метрів. Музей включає такі відділи:

- археологія;
- етнографія.

Перший зал відділу археології дає можливість ознайомитися з історією краю від епохи кам'яного віку до періоду міді та бронзи, а також з періодом формування класового суспільства. Експозиція заснована на багаточисельних археологічних та інших експонатах, що розповідають про найдавніший період історії Вовчанщини, населеної первісними людьми близько 150 тис. років тому. На археологічній мапі району виділені такі села: Огурцеве, Верхній Салтів, Старий Салтів, Білий Колодязь, Благодатне, Хотімля, Стариця, Метайлівка, Писарівка, Вовчанськ.

Вибираючи та вилучаючи експонати з культурно-історичного оточення, а потім зберігаючи та систематизуючи їх, музей стає особливим засобом культурно-історичної спілкування та спадкоємцем історичної пам'яті. У той же час музейна експозиція, що складається з експонатів, створює просторове середовище музею, яке служить каналом музейної

комунікації. Художня цінність музейного експонату залежить від його історико-культурного контексту, який формує ставлення до предмету та його зв'язок з певним явищем або процесом.

Майбутній музей в Старому Салтові може втілити в собі сучасний культурний центр, в якому будуть використані інноваційні та інтерактивні ідеї для розвитку громади. Дане місце розташування має ряд позитивних факторів

- багато привабливих природних локацій;
- близькість до автомагістралі Харків-Вовчанськ;
- велика кількість пам'яток археології, історії, культури, духовності та природи;
- потужний потенціал для організації інтерактивних презентацій та виставок, майстер-класів, лекцій та семінарів;
- близькість обласного центру – м. Харкова;
- здатність застосування новітніх інформаційних технологій та систем, які розширюють можливості показу історико-культурних артефактів, що будуть представлені в експозиції музею.

РОЗДІЛ III ОСВІТНЬО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОГРАМА ВИСТАВКИ

"САЛТІВСЬКА КУЛЬТУРА – ЛОКАЛЬНА КУЛЬТУРА ХОЗАРСЬКОГО КАГАНАТУ"

1. Довгостроковий проєкт

Для вивчення потреб потенційних музейних відвідувачів "Салтівська культура – локальна культура Хозарського каганату" були проведені соціальні дослідження з використанням сучасних можливостей у тому числі опитування через Медіа месенджери, такі як telegram-канал. Згідно з даними з різних джерел, середньостатистичний вік користувачів Telegram варіюватися від 20 до 40 років, тож соціальне опитування і буде орієнтоване на цей вік можливих відвідувачів майбутнього музею.

Отже, в процесі соціального опитування були зазначені наступні питання:

«Чи хотіли б ви відвідати новий музей "Салтівська культура - державна культура Хозарського каганату ", було отримано такі відповіді:

41% – обов'язково відвідають;

40% – можливо, якщо знайдуть час;

19% – ця тема не цікава.

Респонденти які відповіли, що вони обов'язково відвідають музей чи можливо відвідають отримали додаткове запитання: «Чому б ви хотіли відвідати новий музей?», було отримано такі відповіді:

80% – цікавить історія рідного краю;

15% – хочу більше знати про побут людей минулого;

5% – маю хобі відвідувати музеї.

На запитання: «Як часто Ви відвідуєте музеї чи виставки?», були отримані наступні відповіді:

- 16% часто;

- 24% іноді;

- 60% рідко.

На питання: «Яку б ви хотіли бачити сучасний музей?», відвідувачі відповіли так:

55% – руйнуючим радянську пропаганду і радянське бачення історії України;

8% – оформленою у стилі того часу;

42% – із інтерактивними елементами;

5% – не має значення.

«Яке ваше ставлення до використання музеями сучасних технологій, таких як додаткова реальність, VR реальність?

90% – так;

6% – не бачу різниці;

4% – ні.

Після опитування можна зробити декілька висновків:

1. Частка респондентів середньостатистичний вік яких від 20 до 40 років, які хочуть відвідати новий музей "Салтівська культура - державна культура Хозарського каганату", є значною, що свідчить про загальний інтерес до даної теми. Саме на цей вік і варто орієнтувати експозицію музею, але не можна також забувати про школярів та студентів молодшого віку. Відвідування музеїв для яких також важливо, з точки зору особистісного розвитку, знання сучасної історії та патріотичного виховання.
2. Більшість респондентів цікавить історія рідного краю та бажання отримати більше знань про побут людей минулого.
3. Значна частина респондентів відвідує музеї та виставки рідко, що може вказувати на необхідність впровадження нових методів та підходів для залучення відвідувачів.
4. Більшість респондентів бажають бачити в музеї інтерактивні елементи, що свідчить про потребу у використанні сучасних технологій.

5. Велика частина респондентів позитивно ставиться до використання сучасних технологій, таких як додаткова реальність та віртуальна реальність.

Отже, можна зробити висновок, що відкриття нового музею, присвяченого Салтово-Маяцькій культурі, може виявитися успішним, якщо врахувати бажання відвідувачів отримати більше знань про історію, запровадити інтерактивні елементи та використовувати сучасні технології для залучення публіки. Музей та його експозиції варто орієнтувати на відвідувачів віком від 20 до 40 років, але також він повинен бути адаптований для відвідування школярів та студентів, а його відвідування має бути інтегровано у шкільну програму. Саме на цю аудиторію ми і орієнтуватимемо музейно-освітні програми.

Мета музейно-освітньої програми:

Навчальна: розширення знань молоді аудиторії щодо розуміння історії української культури на конкретному прикладі Салтівсько-маяцької культури.

Виховна: виховати толерантне відношення до археології та антропології, щоб студенти могли бути зміною старому поколінню і в майбутньому модернізувати ці науки з високим рівнем технологічних елементів.

Розвиваюча: розвинути у здобувачів освіти звичку аргументовано пояснювати свої точки зору, вміти компетентно орієнтуватися в музейних предметах різного типу та датування.

Завдання (студенти): закріпити наявні знання у рамках музейної справи, а також ознайомитися з культурою Старого Салтова, дати оцінку з перспективою на розвиток та створення культурного продукту для туристичного ринку.

Музейний працівник: соціалізація студентів з метою розвитку навичок вибудовування комунікації з іншими суб'єктами. Популяризація музею та його завдань у сучасному суспільстві.

Учасники: студенти музеєзнавці.

Мотивація (студенти): відкриття унікальних можливостей стосовно досвіду в дослідженні нової культури, підняття власного потенціалу у майбутній музейній діяльності.

Мотивація (музейний працівник): залучення спонсорів для фінансової підтримки та розвитку інтерактивних елементів у музеї.

Екскурсія є ефективним засобом музейної комунікації, оскільки поєднує вербальний та візуальний комунікативні канали, і повністю відповідає схемі: адресант – повідомлення – адресат, де адресант і адресат - екскурсовод і відвідувач. Екскурсія - це комплексний колективний огляд музейних або позамузейних об'єктів, який проводиться за запланованою темою і маршрутом під керівництвом фахівця-екскурсовода з пізнавальними, освітніми, науковими та виховними цілями, а також для задоволення естетичних потреб у вільний час.

Специфіка екскурсійної роботи полягає в тому, що вона будується на предметній основі, що надає їй наочність, конкретність, доступність та переконливість. Екскурсії поділяються на чотири групи:

1. За місцем проведення і об'єктом показу (внутрішньомузейні, позамузейні та комплексні).
 2. По характеру теми (оглядові, тематичні, спеціальні).
 3. За цільовим призначенням (загальноосвітні, навчальні, екскурсія-урок, екскурсія-семінар, методичні).
 4. По складу екскурсійних груп (вікова, соціальна, професійна, національна, освітня, група місцевих жителів).- за цільовим призначенням (загальноосвітні, навчальні, екскурсія-урок, екскурсія-семінар, методичні);
- по складу екскурсійних груп (вікова, соціальна, професійна, національна, освітня, група місцевих жителів).

Перелік екскурсій на базі музею.

№ з/п	Назва	Вид (за місцем проведення)	Тип (за характером тематики)	За цільовим призначенням	Жанр	Аудиторія
1	Салтівські городища-форпост Хазарського каганату	Внутрішньо-музейна	Тематична	Навчальна	Лекція	Широкого профілю
2	Чорна металургія та ювелірне виробництво носіїв салтівської культури	Внутрішньо-музейна	Тематична	Навчальна	Лекція	Студенти ВНЗ
3	По Слобожанщині аланськими стежками	Позамузейна	Оглядова	Навчальна	Екскурсія-прогулянка	Школярі середньої та старшої школи, студенти.
4	Історія відкриття та вивчення салтівської культури Верхнього Салтова	Комплексна	Тематична	Загально-освітня	Екскурсія-квест	Широкого профілю
5	Сільське господарство та побут носіїв салтівської культури	Внутрішньо-музейна	Тематична	Загально-освітня	Лекція	Студенти ВНЗ

Лекційна діяльність музею - це форма культурно-освітньої роботи, яка включає в себе проведення лекцій на профільні теми, пов'язані з музейними предметами.

Основні характеристики лекцій:

1. Розраховані на широку аудиторію, використовуються для залучення уваги населення до музею.
2. Є традиційною формою передачі інформації від лектора до слухачів, підкріплена демонстрацією предметів і адресована широкому колу слухачів.
3. Музейна лекція - це послідовний виклад теми усно, пов'язаний з профілем музею або з використанням матеріалів музейного зібрання.

Музейні лекції розділяються на два види:

1. Академічні (учбові) лекції.
2. Науково-популярні лекції.

Завдання лекцій включають:

- Наближення музею до відвідувача.
- Ознайомлення аудиторії з музейними колекціями.
- Зацікавлення людей у відвідуванні музею.

Перелік лекцій на базі музею

№ з\п	Назва	Вид (за місцем проведення)	Тип (за характером тематики)	Вид (за цільовим призначенням)	Аудиторія	Матеріал
1	Хронологічні та географічні рамки салтівської культури.	Внутрішньо музейна	Тематична	Науково-популярна	Всі категорії населення	Карта-схема розміщення пам'яток
2	Особливості житлобудування та господарські будівлі салтівців	Зовнішня	Тематична	Навчальна	Учні шкіл, історики, студенти ВНЗ	Розкопки житла, план-схема розкопу житла на Верхне Салтівському городищі, глиняна обмазка, камінь-піщаник
3	Сільське господар-ство та побут носів салтівської культури	Внутрішньо музейна	Тематична	Навчальна	Студенти сільського сподарських ВУЗів, коледжів, місцеві жителі	Наральник, мотика, жорно, прясла, жіночі прикраси (фібула, сердолікові буси, дзвіночок, сережки, перстень), дзеркало із олов'яни-стої бронзи
4	Військове ремесло та зброя салтово-маяцької культури.	Внутрішньо музейна	Обзорна	науково-популярна	Для всіх категорій населення	Бойова сокира, спис, стріли,

						шабля,
5	Гончарне ремесло і кераміка представників салтівської культури.	Внутрішньо музейна	Тематична	Навчальна	Учні шкіл, історики, студенти ВНЗ	Амфора, ритуальна урна, господар-ський горщик

Коротка характеристика музейних об'єднань

Музейні об'єднання - це спеціалізовані групи, які включають в себе музейні гуртки, студії та курси, спрямовані на освіту та розвиток у сфері музейної педагогіки.

Гурткова робота має безліч переваг, включаючи зворотний зв'язок, ефект "музейно-педагогічної післядії" та можливість відстеження поступового ускладнення програми. Гурткова діяльність дозволяє музейному педагогу краще розуміти індивідуальні здібності та творчий потенціал кожного учасника, що відкриває нові можливості для застосування методів музейної педагогіки. Такі заходи не лише спрямовані на розвиток знань, але й включають у себе компоненти художньої творчості, що робить їх важливою формою для розвитку учасників.

Курси музейної освіти поділяються на курси, адресовані широкій громадськості та курси підвищення кваліфікації фахівців у сферах музейної справи та педагогіки. Усі ці форми сприяють розвитку культурно-освітньої діяльності музею, дозволяючи привернути увагу широкого кола аудиторії та розширюючи можливості музейної педагогіки.

Організація та діяльність різноманітних музейних об'єднань на базі виставки "Салтівська культура – локальна культура Хозарського каганату "

№ з\п	Назва	Цільове призначення	Аудиторія
1	Музейний клуб «Юний екскурсавод» на базі виставки	Популяризація колекції музею, оволодіння методами ведення екскурсії.	Учні місцевих шкіл
2	Гурток «Дитинство в історії».	Розширення знань дітей про салтівський період в історії України, вивчення музейної колекції салтово-маяцької культури	Учні місцевих шкіл
3	Клуб колекціонерів «Алани»	Пошук власників цікавих експонатів чи колекцій салтівської культури.	Доросла аудиторія
4	Гурток «СМК»	Профорієнтація	Діти молодшого та шкільного віку, студенти ВНЗ
5	Клуб історичної реконструкції «Брати алани»	Реконструкція одягу, зброї. Участь у інтерактивних заходах музею, та різноманітних фестивалях	Молодь та доросла аудиторія

Коротка характеристика конференцій і семінарів:

Конференції та семінари дійсно є важливою формою соціально-культурної діяльності (СМК), особливо в контексті музейних установ. Ці заходи сприяють взаємодії між музеями та науковою спільнотою, сприяючи обміну досвідом, результатами досліджень та сприяють підвищенню професійної кваліфікації.

Основні цілі конференцій і семінарів, які організовуються музеями, включають введення наукових досліджень та результатів музейної діяльності в наукове співтовариство, створення можливостей для професійного спілкування та обміну досвідом, а також сприяння підвищенню рівня кваліфікації учасників.

Класифікація конференцій та семінарів зазвичай включає міжнародні, національні та регіональні (обласні, районні та міські) заходи. Така класифікація допомагає учасникам визначити масштаб заходу та його орієнтацію.

Учасники конференцій і семінарів можуть бути музейними співробітниками, представниками інших музеїв, викладачами, науковцями, студентами, працівниками сфери освіти та культури, представниками влади, ЗМІ, а також інші зацікавлені особи. Це дає можливість для широкого обміну думками та поглядами, а також сприяє створенню мережі професійних контактів.

2. Короткостроковий проєкт

Мета проєкту:

Навчальна: закріплення теоретичних знань студентів музеологів, розширення кругозору на базі запропонованих заходів та лекцій, що допоможуть студентам детальніше вивчити Старо-салтівську культуру.

Виховна: виховати морально-етичні якості та толерантне ставлення до збереження культурної спадщини зникаючих феноменів культури.

Розвиваюча: розвинути навички аналізу та систематизації предметів, а також уміння працювати на археологічних об'єктах, знання базових принципів роботи.

Завдання (студенти): по-перше, соціалізація молодих людей, по-друге, здобуття знань на унікально розроблених освітніх програмах у рамках виставки.

Завдання: (музейний працівник): дати конкретну теоретичну базу з прикладами для того, щоб студенти могли вільно володіти інформацією та почати проводити та поглиблювати дослідження Старо-Салтівської культури.

Тривалість: 45 хв.

Мотивація для учасників: підвищення рівня знань у музейній сфері, а також проходження наукових практик на базі музею Старого-Салтова з перспективою участі у формуванні нових експозицій.

Перелік науково-теоретичних конференцій та науково-практичних семінарів на базі виставки

№ з\п	Назва теми конференції	На кого зорієнтовані	Звідки прибули доповідачі (ВНЗ, наукове товариство, музей)	Яким чином будуть опубліковані матеріали	Культурна програма	Секції
1	Міжнародна науково-практична конференція «Комунікаційний підхід у	Спеціалісти в галузях пам'яткознавства, музеєзнавства та археології,	1.Інститут археології України. 2.Академія Наук України.	У вигляді збірника наукових	1.Екскурсія туристичним маршрутом «Верзній Салтів-Старий Салтів».	1. Новітні технології в дослідженні пам'яток археології.

	презентації археологічних знахідок салтівської культури.	студенти історичних факультетів Харківських ВНЗ та інших міст України.	3. Представники ВНЗ інших держав. 4. Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна 5. Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди. 6. Харківський історичний музей ім. М.Ф.Сумцова.	праць	2. Кава-брейк 3.Оглядова екскурсія по експозиції музею Старого Салтова	2. Комунікаційні підходи у археологічних експозиціях музеїв.
2	Регіональний науково-практичний семінар «Дослідження пам'яток археології салтівської культури на території	Викладачі та студенти історичних факультетів ВНЗ Харкова та інших регіонів. Історики, краєзнавці.	1. Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна 2. Харківський історичний	У вигляді збірки тез доповідей	1.Відвідування музею Старого Салтова, знайомство з його музейною експозицією. 2. Автобусна екскурсія на місця археологічних	1.Збереження археологічних пам'яток 2.Дослідження археологічних музейних пам'яток. 3. Роль археологічних

	Харківської обл.»		музей ім. М.Ф.Сумцова. 2.Музей археології та етнографії Слобідської України. 3. Харківський державний педагогічний університет. 4. Музей Старого Салтова		досліджень на городище Верхнього Салтова. 3.Проведення майстер-класу з одного із найдавніших народних промислів – лозоплетіння. 4. Кава-брейк.	експозицій музеїв у висвітленні історії України.
3	Обласний науково-практичний семінар «Особливості експозиційного висвітлення та інноваційні підходи при створенні виставки «Салтівська культура, як пограниччя	Історики, спеціалісти-музесзнавці, спеціалісти ІТ - технологій.	1. Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди. 2. Харківський історичний музей ім. М.Ф.Сумцова. 2.Музей археології та	Тези доповідей	1.Відвідування музею Старого Салтова знайомство з його експозицією. 2.Ознайомча екскурсія по місту. 3. Майстер-клас з гончарного мистецтва.	1.Впровадженн я сучасних інноваційних технологій в музеях. 2.Сучасні режими збереження експонатів. 3. Специфіка дизайнерських розробок сучасної

	культур».		етнографії Слобідської України 3.Харківська державна академія культури. 4. Харківський комп'ютерний коледж. 5.Зміївський краєзнавчий музей.			археологічної експозиції музею.
4	Регіональний науково- практичний семінар «Видатні постаті археології Харківщини»	Історики, спеціалісти- музеєзнавці, студенти історичних факультетів ВНЗ.	1. Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна 2. Харківський історичний музей ім. М.Ф.Сумцова. 3.Музей археології та	Тези допові дей	1.Відвідування музея Старого Салтова знайомство з його експозицією. 2. Кава-брейк. 3.Автобусна екскурсія на місця археологічних досліджень.	1.Історія салтівської культури у музеях Харківщини. 2.Внесок археологів Харківщини у досягнення світової археології. 3.О.Пріцак – видатний

			етнографії Слобідської України. 4. Музей Старого Салтова			археолог та історик (До 100-річчя з дня народження).
--	--	--	---	--	--	---

Коротка характеристика нетрадиційних форм СМК

Нові форми соціально-культурної діяльності (СМК) в музеях справді мають великий потенціал у сучасному суспільстві. Їхнє створення зумовлене такими факторами, як зміни в уявленнях та очікуваннях аудиторії, розвиток технологій та зміни в управлінні культурними установами.

Ці нетрадиційні форми включають в себе такі засоби, як інтерактивні виставки, віртуальні тури, аудіогіди, мобільні додатки та ігрові технології. Їхня мета полягає в тому, щоб зробити музейні експозиції та історію більш доступними та привабливими для ширшої аудиторії, зокрема молоді та тих, хто може бути менш зацікавлений у класичних підходах до вивчення культури і мистецтва. Ці нові форми виставок не лише популяризують музейну справу, а й створюють можливості для глибшого взаємодії з аудиторією, сприяють створенню спільноти у межах музейного простору, а також відкривають можливості для творчого розвитку та інтерактивного навчання. Таким чином, вони допомагають музеям стати більш сучасними та цікавими для різних верств суспільства.

Види нетрадиційних форм СМК:

- музейні презентації;

- музейні свята;
- недільні сімейні екскурсії;
- фестивалі;
- виставки «однієї картини»;
- історичні реконструкції;
- культурологічні акції.

Функції:

1. Освітня.
2. Виховна.
3. Інформативна.
4. Розважальна.

Організація нетрадиційних музейних заходів на базі експозиції виставки

№ з\п	Назва теми заходу	Цілі та завдання	Учасники	Аудиторія	Які додаткові технічні засоби будуть використані
1	Презентація історичного дійства «Загадки минулого» по антропології та етнічній історії	Ціль: популяризація археологічної науки на прикладі багатопланової історії аланського населення нашого	Молодь та доросла аудиторія	Усі категорії населення	Мультимедійне обладнання. Світлове обладнання: лампи червоного, голубого, білого кольорів. Реконструкція житла алан, декорації природного ландшафту для сцени.

	алан.	регіону. Завдання: Вияснити проблеми вивчення історії носіїв салтівської культури в цілому.			
2	Костюмована музейна програма «Минуле з нами»	Ціль: - знайомити з найбільш цікавими експонатами музею; - продемонструвати еволюцію предметів салтівського періоду у часовому просторі. Завдання: - інтегрування культурних надбань людства із минулого в сучасність; - формування молоді як творчої особистості; - формування у молоді розуміння загальнолюдських цінностей.	Учні місцевих шкіл	Усі категорії населення	Мультимедійне обладнання, столи, м'які стільці, музичний супровід (класична інструментальна музика), ноутбук, периметральне різнокольорове освітлення, реконструйований чоловічий та жіночий одяг салтівського населення.
3	Костюмований квест «У пошуках шаблі Алана»	Ціль: - знайомство школярів із різновидами салтівської холодної зброї;		Школярі місцевих шкіл, студенти	Театральний реквізит (костюми, декорації), додаткове обладнання для показу музейних експонатів (стіл, подіум), додаткове освітлення приміщення, звукова апаратура, мультимедійне обладнання.

		- формування у дітей бережливого ставлення до експонатів. Завдання: - навчити дітей розпізнавати різні види холодної зброї салтівської доби; - залучення учнівської молоді до вивчення і збереження історико-культурної спадщини свого народу; - знайомство дітей з технологією виробництва зброї.		харківськи х ВУЗів.	
4	Конкурс «Що ми знаємо про салтівську культуру?»	Ціль: - розширити знання відвідувачів виставки про СМК даного регіону; - популяризація пам'яток археології СМК. Завдання: - на матеріалах експозиції перевірити засвоєння відвідувачами знань про матеріальну та духовну	учні місцевих шкіл.	Усі категорії населення	Столи, стільці, додаткове освітлення приміщення (розсіяне світло) та драпірування вітрин, звукова апаратура, мультимедійне устаткування, комп'ютер, карти-схеми для конкурсу.

		спадщину; - навчити відвідувачів розпізнавати експонати даної археологічної культури. - комунікативне спілкування між археологічною пам'яткою і відвідувачем.			
5	Вікторина «У пошуках Салтовського скарбу»	Ціль: - пропаганда та виховання у відвідувачів виставки інтересу до археологічних пам'яток та їх досліджень; - популяризація давньої салтівської культури та її пам'яток, на прикладі досліджень Салтовського городища. Завдання: - практичне знайомство з професією археолога та застосуванням археологічних досліджень на практиці.		Усі категорії населення	Мультимедійне устаткування, столи, стільці.

		- діяльність направлена на охорону, збереження та захист пам'яток історії та культури			
--	--	---	--	--	--

ВИСНОВКИ

Виставка представляє собою колекцію археологічних пам'яток салтово-маяцької культури. Історико-археологічного музею-заповідника «Верхній Салтов» імені В. О. Бабенка. У першому розділі дається нарис основним напрямкам салтово-маяцької культури та розкривається значення її музеєфікації як розвитку Старосалтівської громади. Зазначається, що відкриття нових фактів, аналіз артефактів та архітектурних зразків дозволять розширити наше розуміння про історію людства, прогресувати в галузі археології та антропології, а також сприятимуть формуванню ширшої карти розподілу та розвитку культурної спадщини у цьому регіоні.

Вивчення цієї культури дозволяє глибше пізнати історію та культурну спадщину старовинного народу, який колись жив на території сучасного Салтівського району. Це допомагає зберегти історичну пам'ять про цю громаду та розуміти її внесок у формування сучасного соціокультурного середовища. Вивчення унікальних археологічних об'єктів та предметів, пов'язаних з цією культурою, може створити нові можливості для культурного та історичного туризму, привернути інвестиції та сприяти економічному розвитку громади, бути корисним для розвитку туристичної інфраструктури в районі.

У другому розділі дипломної роботи було розроблено тематичну структуру, виявлено і розкрито наскрізні проблеми та архітектурно-художній образ виставки "Салтівська культура – локальна культура Хозарського каганату". В виставці використовуються усі предмети, що зберігаються у колекції Історико-археологічного музею-заповідника «Верхній Салтов» імені В. О. Бабенка, що сприятиме реорганізації музею та репрезентації колекції в українському та світовому культурному просторі.

У третьому розділі було розроблено музейно-педагогічну програму з довгостроковим та короткостроковим проектом з предмету «Науково-

дослідна діяльність музею», розрахованим на студентів-музеєзнавців 4 курсу. В цій програмі безпосередньо використовується виставка, як приклад для наочного закріплення знань. Довгостроковий проект складається з 5 лекцій з даної тематики. Також дана виставка є універсальною основою для навчання майбутніх музеєзнавців практичним навичкам з наукової атрибуції та експертизи музейних предметів та з закріплення теоретичних знань, базою для проходження ними музейної практики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аксьонов В.С. Нові знахідки комплексів воїнів-вершників салтівського часу на Харківщині / В.С. Аксьонов // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2005. - № 1-2. – С. 61.
2. Афі́нський музей для сліпих: просвіта інвалідів // Museum. 1989. № 162. – С. 17.
3. Бубенок О.Б. Етнічний та релігійний склад аланського населення Хозарського каганату в VIII-X ст. / О.Б. Бубенок // Хазарский альманах. – М., 2005. – Т. 4. – С. 137.
4. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: Посібник / Ф. Вайдахер // Перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. – Львів: Літопис, 2005. – С. 180-188.
5. Велика Л.П. Музейне експозиційне мистецтво / Л.П. Велика. – Х.: Харківська державна академія культури, 2000. – 160 с.
6. Гнедовський М. Сучасні тенденції в європейських музеях / М. Гнедовський [Електронний ресурс] // Динамічний музей. Проект підтримки музеїв – Режим доступу: <http://www.museums.org.ua/lections/posts>.
7. Горбаненко С.А. Землеробство жителів салтівського городища Коробові Хутори / С.А. Горбаненко, В.В. Колода, Г.О. Пашкевич // Археологія. – 2009. - № 3. – С. 85.
8. Дьяченко О.Г. Городище Коробові Хутори і його місце серед середньовічних пам'яток басейну Сіверського Дінця / О.Г. Дьяченко // Вісник Харківського університету. – 1979. - № 182 : Історія. – Вип. 11. – С. 104.
9. Зернецька О.В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини / О.В. Зернецька. – К.: Освіта, 1999. – С. 22.
10. Закон України «Про музеї і музейну справу» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 25. – С. 191.

- 11.Капустіна Н.І. Деякі аспекти роботи з музейною аудиторією (з досвіду роботи Дніпропетровського історичного музею ім. Д.І. Яворницького). // Сучасний музей: між скарбницею та підприємством. Матеріали Міжнародної конференції 8 жовтня 2006р., м. Чернівці. – Львів: Арт-прес, 2008. – С. 28, 99-102.
- 12.Капустіна Н.І., Івлева С.В. Ми мандруємо музеєм. Путівник по національному історичному музею ім. Д.І. Яворницького для батьків та дітей. – Дніпропетровськ: Герда, 2011. – С. 4-6.
- 13.Каськун С. Малий музей в малому місті. Проблеми і перспективи / С. Каськун // Музеї України. – 2010. – № 3. – С. 7-10.
- 14.Климишин О.С. Природнича музейна термінологія: словник-довідник / О.С. Климишин. – Львів: Державний природознавчий музей НАН України, 2003. – С. 57.
- 15.Колода В.В. Старожитності с. Мохнач та його округи / В.В. Колода, Т.О. Колода // Археологічний літопис Лівобережної України. Полтава: Археологія, – 2001. – № 2. – С. 43.
- 16.Колода В.В. Землеробство жителів городища Мохнач (за часів салтівської культури) / В.В. Колода, Г.О. Пашкевич, С.А. Горбаненко // Археологія. – 2009. - № 2. – С. 84, 85, 89.
- 17.Колода В.В. Слов'яно-хозарські відносини крізь призму нових археологічних даних з басейну Сіверського Дінця / В.В. Колода // Археологічний літопис Лівобережної України. – 2005. – № 1-2. – С. 78-79.
- 18.Колода В.В. Створення оборонних споруд Мохначанського городища та динаміка заселення його округи / В.В. Колода // Археологія. – 2007. - № 2. – С. 12-13.
- 19.Культ чи культура: учасницькі практики в музеях / уп.: Грубріна Ю., Морозова Л., Пилипчук Т. та ін. – Київ: Видавець Чередниченко А.М., 2016. – 160 с.

- 20.Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку / Маньковська Р. – Київ. Краєзнавство, №3. 2013. – С. 75-84.
- 21.Мікульчик Р. Словник-довідник термінології музейництва / Р. Мікульчик, П. Слободян, Є. Діденко, Т. Рак. – Львів: В-во Львівської політехніки, 2012. – С. 53.
- 22.Музєєзнавство: словник базових термінів / Укл. – упор. Л.М. Міненко; за заг. ред. канд. іст. наук Карпова В.В. – К.: Фелікс, 2013. – С. 74.
- 23.Музей і відвідувач. Методичні розробки, сценарії, концепції. - Дніпропетровськ: Дніпропетровський історичний музей, 2005. – 148 с.
- 24.Музеї на межі тисячоліть : минуле, сьогодення, перспективи: (зб. тез доповідей та повідомлень Міжнар. наук. конф., присвяч. 150-літтю від дня заснування Дніпропетр. іст. музею ім. Д. І. Яворницького). – Дніпропетровськ: Вересень, 1999. – 177 с.
- 25.Освітні програми для музейних працівників в Україні. Музейний простір. № 2(8), 2013. – 19 с.
- 26.Панченко А.В. Інтерактивні заходи у музеях Харківської області (із досвіду роботи). Матеріали Другої науково-практичної конференції 25-26 вересня 2014 р. Київ: Фенікс, 2014. – С. 64-66
- 27.Raymond Monpetit, Musees et universites: des fonctions en redefinition, des missions complementaires, des collaborations requises. Les musées en mouvement. Nouvelles conceptions, nouveaux publics. – Ed. de l'Université de Bruxelles, 2000. P. 43.
- 28.Робер А. Діти не люблять ходити в музей? Відвідайте інвенторіум і переконайтеся в зворотному / А. Робер // Museum. 1989. № 162. – С. 8-
- 29.Сошнікова О.М. Соціокультурний потенціал музейної комунікації / О.М. Сошнікова // Сімнадцяті Сумцовські читання: збірник матеріалів наукової конференції 18 квітня 2011 р. – Х.: Майдан, 2011. – С. 3-8.
- 30.Тітінюк Ю. Методика художнього формування сучасної експозиції. // 17 Сумцовські читання: Комунікаційний підхід у музейній справі як відповідь на потреби соціуму. – Харків, 2011.

- 31.Тітінюк Ю.О. Концепція режисерської діяльності у формуванні музейної експозиції // 18 Сумцовські читання: Музей як соціокультурний інститут в умовах інформаційного суспільства. – Харків, 2012.
- 32.Тортіка О.О. Євреї в Хозарському каганаті та Київській Русі / О.О. Тортіка // Нариси з історії культури євреїв України. – Вид. 3-є. – К., – С. 23.
- 33.*Hooper-Greenhill E. A New Communication Model for Museums // Museum Languages: Objects & Texts. Ed.G. Kavanagh. Leicester Univ. Press, 1991. P. 59-60.*
- 34.*Hudson K. Museums for the 1980s – survey of world trends. L., 1977. P. 7.*
- 35.Чупрій Л.В. Стан та проблеми музейної справи в Україні / Л.В. Чупрій // Музеї України. – 2010. – № 2. – С. 2-4.
- 36.Шатілова О.С. Теорія і практика комунікацій: методичні рекомендації до практичних занять з курсу «Теорія і практика комунікацій» для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» / О.С. Шатілова. – Київ: ДУТ, 2016. – С. 26

ДОДАТОК

SWOT-аналіз комплексу об'єктів музеєфікації – музею «Старий Салтів» та археологічного історико-культурного заповідника «Верхній Салтів»

Для реалізації проєкту слід детально вивчити його внутрішньо та зовні. Це робиться з метою виявлення різноманітних факторів, що впливають при його практичному втіленні. За допомогою SWOT-аналізу, можна структуровано простежити сильні та слабкі сторони проєкту, також побачити можливості та загрози.

Перевагою SWOT-аналізу є універсальність та прозорість у застосуванні. Основні складові:

- Strengths – переваги та слабкі сторони;
- Weaknesses – недоліки;
- Opportunities – можливості;
- Threats – загрози.

Для конкретного розгляду проєкту використовувалися чіткі критерії, які допомогли виявити слабкі та сильні сторони:

- Мотиваційність та організованість (зацікавленість Старо-Салтівської громади у співпраці, а також зацікавленість музейних працівників у допомозі створення експозиційного плану виставки та перенесення музейних предметів-оригіналів у майбутнє приміщення музею)
- Інноваційні технології (впровадження інтерактивних елементів на базі європейських музеїв: QR-коди, планшети, 3D моделі зруйнованої Старо-Салтівської школи тощо)
- Цільова аудиторія та маркетинг (потреби ЦА, конкретний сегмент, оцінка ринку музейних послуг, образ музею для сучасної людини)

Можливостями та загрозами цього проєкту є:

- Відкриття скансену Салтівсько-Маяцької культури, з музейним маршрутом та місцями для відпочинку;

- Створення нового територіально-історичного простору для розширення та відродження Старо-Салтівської культури;
- Сезонність (велика кількість приїжджих студентів та школярів. Розвиток активного туризму);

Загрози:

- Не якісна реклама музею;
- Відсутність критичної інфраструктури для відвідувачів;
- Зміна влади.

Варто відзначити, що найбільшим ризиком є керуюча влада, оскільки за час воєнних дій на території Старо-Салтівської громади, відбулося багато змін і на даний момент це має досить-таки гостре питання. До того ж більшість дослідників не мають великих амбіцій у прогнозуванні підняття Салтівсько-Маяцької культури та громади загалом.

Проводячи порівняльний аналіз отриманих даних, видно, що проєкт має перспективи на реалізацію, створення музею та відкритих локацій для туристичних маршрутів з відповідними складовими в рамках потреб цільової аудиторії, але потребує певного контролю та сприяння від влади.

SWOT-аналіз дав можливість розчленувати окремі складові проєкту на групи. Це висвітлює повне уявлення про потреби проєкту та важливість для впровадження в музейний простір. Дало зрозуміти, що внутрішня складова експозиції повинна містити унікальні предмети, а також мати якісну, оновлену презентацію, задля того, щоб залучити більшу увагу молодих дослідників та спонсорів.

Акцентуючи увагу на сталості проєкту, слід враховувати та мінімізувати загрози, маючи контакти з міжнародними організаціями, які мають уявлення про саму концепцію музею, а також мають схожі цілі щодо відновлення культурної спадщини деокупованих територій. Отримані результати SWOT-аналізу можна розглянути окремій таблиці:

Сильні сторони:	Слабкі сторони:
• Інноваційні технології (QR-коди, планшети, 3D моделі зруйнованої Старо-Салтівської школи тощо) • Цільова аудиторія та маркетинг (потреби ЦА, конкретний сегмент, потреби ринку)	• Мотиваційність (місцева влада немає мотивації у розвитку проєкту) • Організованість (відсутність відповідальності щодо побудови певного стратегічного плану зі співпраці)
Можливості:	Загрози:
• Відкриття скансену Салтівсько-Маяцької культури, з музейним маршрутом та місцями для відпочинку • Сезонність (велика кількість приїжджих студентів та школярів. Розвиток активного туризму)	• Відсутність критичної інфраструктури для відвідувачів • Зміна влади (не постійність, відсутність контактної особи) • Недостатньо фінансів для самостійного відновлення археологічного комплексу.